

boju zmagalo kerščanstvo, in bavorski knez Tesel je uže okoli l. 772 gospodoval nad korotanskimi Slovenci, a meje so se Korotanu vzlasti na zahod močno skercile, in velik del slovenske zemlje je bil ponemčen. (Dalje prih.)

Matija Vertovec.

4. **Križanske vojske** — poskušnja občinskega zgodopisa za Slovence — so naslednji veči njegov spis, ki ga je priobčil „Letopis slovenskiga društva na Krajnskem“. I. zv. v Ljubljani 1849 v 8° v 5. §. §. str. 22 — 43.

5. **Shodni Ogovori.** Spisal in izustil Matija Vertovec, fajmošter v Št. Vidu nad Ipavo. Na svitlo dani od slovenskiga društva v Ljubljani. 1850. Blaznik. 8°. IV. str. 172. Predgovor se glasi: „V 40 letih svojiga duhovniga pastirstva smo domá in drugej mnogokrat priloznost imeli o velikih shodih pridigovati. Mnogi prijatli so nas že davnej nagovarjali, de bi kej naših ogovorov na svetlo dali; ali zdaj še le, od kar smo „Vinorejo“, „Kmetijsko kemijo“ in neke druge sostavke za „Novice“ pisali, se z jezikoslovjem nekoliko bolj soznanili, smo sklenili v pomnoženje domače pismenosti nektare naših shodnih pridig odbrati, scistiti no v natis zročiti. Prizadevali smo si jih takó zdelati, de bi ne samo prostimu ljudstvu, ampak tudi bolj izobraženim dopadle. Učenc vdano poprosimo spomniti, de je veliko ložej ptuje dela presoditi, ko enake, pa bolji speljati. Nobenimu ni dano več ogovorov takó spisati, de bi vsi vsim enako dopadli. Poznamo gospoda, ki so nam večkrat rekli, de, če najdejo v novokupljenim letnim tečaju 4 pridige po svoji misli, so prav veseli. Mi pa upamo, de zmed naših, ko ravno števila letniga tečaja ne obsežejo, jim bodo tudi 4, ko ne več dopadle. Mladi dohovšini smo hotli z njimi vstreči, kateri je pri mnogoverstnih in večkrat sitnih opravilih zlo težko se še na kaki posebni shod z ogovorom prav pripraviti. Prijatlam domorodniga slovstva smo želeli z njimi vgoditi, ktere slednji enaki sad domovine veseli. Tudi višejim gospodam po mestih in deželi, kateri bi hotli svoje služabnike z zdravim, prijetnim in koristnim branjem obdariti — kakor je zlasti pri Nemcih navadno — jih ponudimo in priporočimo; ravno tako tudi vsim kmetam in rokodelcam, zlasti po samotah — ki ne morejo vselej v cerkev — v domačo službo Božjo, v duhovno rast in v lastno posvečenje. Dobre pridige, z premenovanjem glasú prav in lepo družini brane več zdajo od družiga duhovniga branja, saj so nalaš v izrečenje spisane. Serčno želimo in privošimo, de bi, nam dragi Slovenci, naše pridige v svojo duhovno rast in v pomnoženje Božje časti vedno in dolgo prebirali“. — Pridige te so zložene sploh v bolj djanjskem smislu, sem ter tje v prav živi zgovornosti, nekaj

po kraju, nekaj po času svojem na pr. l. 1810 — 1848 znamenite i. t. d. — Kar jih je še, daroval je vse dr. J. Bleiweis, da se razdeljujejo mladim slovenskim duhovnikom, za kar mu bodi hvala!

6. **Sporočilo slovenskim vinorednikom** seosebno Ipavskim in Primorskim, spisal M. Vertovec, je knjižica, ktero so l. 1850 v mali osmerki str. 19 za doklado prinesle „Novice“.

7. Mnogo sestavkov v Berilih gimnazijskih. Iz prijaznosti že je moral Vertovec nekaj tlake storiti ali nekaj davka poslati dr. Bleiweisu v Berila za nižo gimnazijo l. 1850 — 55, in spiski ti so nekateri izvirni, nekateri povzeti iz drugih knjig njegovih na pr.: I. Pogled z Nanosa. Slon. II. Okamnine. Sporočilo mladosti, kako se proti živini zadržati. Kert. Ipavska borja (ponatisnjeno tudi v Novic. l. 1850 str. 150 — 180). Nekatere posebne živalske lastnosti. Atila, šiba Božja. Tiskarstvo najdeno. III. Voda. Vodni puh ali sopar, rosa, slana, dež, sneg, toča. IV. Podzemeljski ogenj. O zvezdoslovji. Od svetlobe. — Tako je i dr. Miklosič v Berila za višo gimnazijo l. 1853 — 65 vzel več njegovih stvari na pr.: V. Živali. Živinsko telo. Križanske vojske. Cir, Kambiz in Darij. Početek habsburške moči. Sveta cerkev in vlada. VI. Hindostan. Zdravje, bolezen in smert. Pogled na gerško omiko. Gerki, prvi omikani narod v Evropi. Srečna mladost. VII. Kri, rejilo človeškega telesa. Mahomed. Perva vojska Rimljanov z Mithridatom. Kužne bolezni. Pokoj serca. Mehkužnost. Voda. VIII. Matija Vertovec str. 77 — 87: Od pokoja in spanja. Tretja križanska vojska.

8. **Občna Povestnica** ali Zgodovina celega sveta. Spisal Matija Vertovec. Doklada Novic l. 1853 v 8ⁱ str. 1 — 495 do §. §. 88. — Že l. 1848/9 je bil Vertovec jel spisovati občno zgodovino ter iz nje dal za poskušnjo v Letopis slov. društva „Križanske vojske“; potem več oddelkov v gimnazijske Berila. L. 1851 je hujše obolel in stopil 26. febr. v pokoj ter se preselil v hišo svojega stričnika Filipa tudi v Št. Vidu, in 19. avg. je pisal „Novic“ vredniku: „Rokopis moje zgodovine, ktere tudi v bolezni nisim pisati nehal, sim o preselitvi založil; vse leži še zmešano, kakor prvi dan selitve, ker dosihmal še nisim toliko moči imel, de bi bil mogel vsiga v red djati. Vunder sim rokopis unidan našel, in nekatere razdelke prebravši se prepričal, de zgodovina, čeravno za ljudstvo pisana, bi utegnila morebiti vunder tudi omikanim Slovincam koliko toliko všeč biti. Berž ko bom le nekoličkaj okreval, si bom na vso moč prizadjal poslednjih 3 — 5 razdelkov, ki moji zgodovini stariga in srednjiga časa še manjkajo, izdelati. Po tem jo bom Vam berž poslal; obseže kakošnih 50 pol. Ali bom zamogel tudi zgodovino noviga časa dokončati, sam Bog vé i. t. d.“ (Novic. 1851 str. 203). — Ni je mogel; smert ga prehitil, in stričnik njegov pošlje po ranjcega ukazu ves rokopis dr. Bleiweisu, kteri ga v Novic. str. 225 naznani, in l. 1852, kedar je str. 203

tudi priobčil Vertovcev iz l. 1844 zaostali rokopis: „Poskušnja stare slovenšine po Ipavskim in Primorskim“, ponatiskovati jame pod naslovom: „Zgodovinske pisma“ str. 2 — 211, toda v posamnih sestavkih, dokler ne pride delo v posebni knjigi doveršeno na dan. In že v vabilu na naročbo za l. 1853 naznanja št. 97: „Za prihodnje leto hočemo, da vstrežemo mnogim željam domoljubov, na svetlo dati, kar nam je spisal neprecenljivi rajni Vertovec „občne povestnice“ (allgemeine Weltgeschichte), to je, popis vsih zgodb od stvarjenja sveta noter do blizo konca srednje dobe“. . . i. t. d. — V l. 104 pa po predgovoru k njej pravi, da sva z založnikom Blaznikom sklenila, jo Novicam l. 1853 prikladati, in da si hočeva prizadevati, da najdeva moža, ki bo po izgledu natisnjene knjige v duhu in besedi dopisal še to, česar rajniki ni več doveršiti mogel. Po vsakem si zamorejo prijatli domorodnega slovstva svesti biti, da na srečo začeto drago delo nikakor ne bo zaostalo, in če ga ne bo hotel naš narod v kratkem času zastoj, da ga bojo dobili rodoljubi za plačilo pozneje“. To se je doveršilo v istini l. 1863, in o tem tudi pozneje.

Žalosten je slovenski svet sprejel sporočilo, da je slavní pisatelj in iskreni rodoljub g. Matija Vertovec po devetmesečni hudi bolezni 2. dan septembra 1851 v Bogu zaspal. „Novice, ktere je rajniki od njih začetka z bogastvom svojih vednost zakladal, v preveliki žalosti nad toliko zgubo le zamorejo tužno klicati: Lahka mu zemljica bila, zemlja slovenska, ktero je ljubil in obdeloval, ktere sinovi bojo njegov spomin na veke hvaležno častili“. — In v istem listu 37. čitati je ob stranéh mertvaškega naznanila:

Nagrobница Vertovcu.

Bratje v černo se zavimo,
 Britko tožbo zaženimo,
 Glas presilne žalosti —
 Vertovca med nami ni!
 Ah! naš otec, naša slava
 V grobu spava!

Kdo nas tertičam kopati,
 Streči kdo pšenici zlati,
 Blažiti dušo in telo,
 Kdo učil sirote bo!
 Tuge bomo koperneli
 Osameli.

Odšel je, kamor Prešeren,
 Kamor Cerer, bratec veren,
 Kjer Mažgón prebiva zdaj,
 V bolji, veseleji kraj.
 Žlahten biser, bratje mili!
 Smo zgubili.

Ah! zakrila ga je raka!
 Kdor Slovenec je, naj plaka!
 Glejte, roke so terdè,
 Več ne bije mu sercé
 Za domovje drago, mило
 Pod mogilo!

Kdo bo čísal dom odsele,
 Kakor Ti, iz duše cele!
 Kdo bo ljubil rod takó
 Zdaj, ko Tebe več ne bo!
 Kdo odsele bo tolika
 Njega díka!

Pred ko je doveršil dela,
 Ga zadene smertna strela.
 Nograd je zdaj sam ostal,
 Brez gornika posíhmal,
 Tertje v njem se pobešuje,
 In žaluje.

Pomnila ga bo očina,
 Ni se ločil brez spomina,
 Hčerki je zapustil dve,
 Oj, prekrasne hčerki ste,
 Ki ne boste ostarele,
 V vek živele.

Nas osoda ostra tera,
 Grob za grobom se odpera,
 Kaj jih že zagreblji smo,
 Ki za dom goreli so,
 Ah! pod koso smerti pada
 Naša nada!

Perva hčerka Vinoreja,
 In Kemija nju pozneja!
 Kadar vaj' ugledali,
 Bomo njega mislili,
 Rožice na grob trosili,
 Ga hvalili.

Mrtvih naj spomin časti se,
 Bratje! v zlatu naj blišči se
 Blagrovano njih imé,
 Kakor dela njih lepé!
 Večen pokoj jim voščimo,
 In molimo!
Podgorski.

Da je bil Matija Vertovec res poštenjak, mož po volji Božji, to po mnogih lepih delih, kar jih je doveršil v življenji, vsemu svetu prav jasno spričuje njegova poslednja volitev ali oporoka. Redoven v vsem gospodarstvu, dasi jako gostoljuben, prihranil si je vendar dokaj premoženja, in razun tega, kar je zapustil svoji sorodovini, družini in sosedom, sporočil je mnogo mnogo v blage namene na pr.: Siromašnici Š. Vidski 200 gold., Šmarijski 200 gold., Vipavski in Planinski vsaki po 100 gold.; soseski Š. Vidski za zidanje potrebnega farovža nekoliko poslopja in 1500 gold.; za gluhomutnišnico v Gorici 500 gold., za Alojzijevišče v Ljubljani 500 gold.; 1000 gold. za miloščino ali vstanovo pod imenom „Matija Vertovcova miloščina za nesrečnike“, od ktere ima po nasvetu fajmoštra in milošnih mož zadnji mesec vsacega leta obrestni letni znesek 50 gold. županijski odbor med dva nesrečnika ondašnje fare, vsakemu po 25 gold. razdeliti; med take nesrečnike se ima šteti kak manj premožen kmet, ki si je roko ali nogo zlomil ali ki ga je kak voz sicer zlo poškodval, ali kteremu je živina pocepala, kterega dolgo terpeča bolezen tare, kterega je toča posebno hudo poškodvala, — ali uboga mlada vdova ali vdovec z 2, 3 ali še z več majhnimi otroci; vselej pa smé obdarjen biti le pošten človek lepe obnaše, nikdar ne lenuh, kvartopirec, pijanec, zapravljivec ali sicer malopriden človek. Pred delitvo te milostinje se ima vselej ta odstavek Vertovčeve oporoke v županijskem odboru v slovenskem jeziku prebrati. Za maše v Šent-Vidski cerkvi je oporočil 450 gold., in ako bi njegov vesoljni dedič umreti utegnil brez postavnih moških naslednikov, bo še marsiktera lepa reč spadla k Šent-Vidskemu farovžu in k imenovani miloščini za nesrečnike. Tako je naklonil blagi rajniki mož, pravijo „Novice“ 1851 str. 230, svoji žlahti lepo zapuščino, ubogim in cerkvi lepo pomoč v gotovem denarju za vedne čase, vsem slovenskim deželam pa svojo bogato vednost v svojih neprecenljivih spisih — v duševni in svetni blagor domovini, ktere zvest sin je do poslednjega dihljeja bil“. — Tako je poznal ranjkega tudi njegov duhovnjak Vitoški t. j. Matej Fröhlich, in kakor Podgor-

ski t. j. Luka Svetec v Novicah, tako je Vitoški zapel jo tedaj o smerti v Zg. Danici št. 38 l. 1851:

V spomin rajnciga gospod fajmoštra

Matija Vertoveca.

V vinogradu Očeta
Je skerben delave bil,
Je delal mnoge leta,
Se trudil in potil.

Je delal neutrudno,
Zderžval ga ni nikdar
Ne grom, ne vreme studno,
Ne toča, ne vihar.

Vinogradič ogradil
Z zeleno je mejō,
Planote pa nasadil
S tertičami lepō.

Mladike je obrezal,
Jih lično poravnal,
Očedil in povezal,
Skerbno jih okopval.

De bi vinograd blagi
Se sladni sad dajal
Prihodnosti predragi,
Si vse je prizadjal.

Pa dan težave mine,
Plačila pride čas,
In delave iz višine
Očetov sliši glas:

„Sim vidil dela tvoje,
„Zasluzik tvoj poznam;
„V kraljestvo pridi moje,
„Na veke ti ga dam!“ —

In delavec poneha,
K pokoju gre vesel,
Ne dela več, ne peha,
Plačilo je prejel.

Vinograd scer žaluje,
Se mīlo joka zdaj;
Pa slavno delo sluje
Se v njem na vekomaj.

*
* * *

Naravoznanstvo v ljudski šoli.

9. Svinčenica, level in pad.

Ako vzamem svinčenico ali plajbo, ter jo deržim na enem koncu, drugi z oblico pa spustim, toraj pade ona tako daleč, kolikor jej dopusti napeta nit. V kateri meri pa je padla, to nam pokaže napeta nit. Glejte v tej meri se gibljejo vsa prosto padajoča telesa na zemljo. To je navpična mēr, ter nareja pravi kot z vodoravno ali horizontalno méro. V navpični méri pada tudi kamen v vodnjak, ako ga vanj veržemo. Kako globoko bi šel kamen v zemljo, ako bi bil prostor? — Do središča zemlje, ker privlačnost, která deluje na nasprotni strani, ga čez središče dalje ne pusti. Prave čerte, ktere gredó iz središča kake oble, ter sežejo do obsežka taiste, imenujemo polómér. Ako si mislimo neštēvilne polomére zemlje čez zemeljno poveršje ravnočertno podaljšane, toraj imamo mēr prosto padajočih teles. Vsa prosto padajoča telesa se toraj gibljejo o méri polomera proti središču zemlje, kamor jih težnost privlača.

Prava čerta, která navpično pravokotno prereže, a'li prava čerta,